

MAGYAR KIR. FÖLDTANI INTÉZET
ÉVKÖNYVE.

IV. KÖTET. II. FÜZET.

Brachydiastematherium transilvanicum

Bkh. et Maty.

egy új Pachyderma nem Erdély eocæn rétegeiből.

BÖCKH JÁNOSTÓL.

II könyomatú táblával.

BUDAPEST.

LÉGRÁDY TESTVÉREK.

1875.

MAGYAR ÁLLAM. FÖLDTANI INTÉZET
KÖNYVTÁRA

Brachydiastematherium transilvanicum

Bkh. et Máty.

egy új Pachyderma-nem Erdély eocæn rétegeiből.

BÖCKH JÁNOS-tól.

Hazánk hajdani emlős faunáját, különösen a mi a régibb harmadkori emlősöket illeti, még oly kevésbé ismerjük, hogy csakis örömmel karolhatunk fel minden alkalmat, mely e hézag kitöltésére szolgálhat.

Mily különös fontos szereppel bírnak az ős emlősök mind zoológiai mind pedig szorosabb földtani tekintetben, azt bővebben fejtegetni szükség nincsen, s eléggé kiviláglik azon élénk érdekeltségből, melyel a különféle országok tudósai ily leletek iránt viseltetnek.

Kihalt emlősök maradványainak lelete egyáltalában nem mindennapi esemény lévén, a tárgy, melyhez szólani szándékom, továbbá még az által kelt nagyobb érdeket, minthogy mindenesetre sőt a szebb leletek közé tartozik.

1871-ben vala, midőn a jelenleg már boldogult dr. Pávay Elek úr által egy értekezés olvastatott fel a magy. h. földtani társulat egyik szakülésén, melyben a Kolozsvár és Bánfi-Hunyad közt húzódó vasútvonal ingatag talajának földtani szerkezetét tárgyalá.

Ezen értekezés azután megjelent a Közlöny VII. számában.

Az említett munka 17. lapján dr. Pávay a többi között egy leletről tesz említést, mely csakugyan figyelmet érdemelt.

Ugyanis ott következőképen nyilatkozik:

„Bácestől nyugatnak negyed órai járásra fekszik András háza, mellette a Nádos vize balpartjánál körülbelül 40 lábnyi meredek szakadás van, mely egészen rőthomokkőből áll. Itt legjobban lehet észlelni azon kékes-szürke színű szivajból álló rétegeket vagy vékony rétegecskéket, melyek a rőthomokkő telepet jellegzik. Már említettük, hogy ezen homok-rakodvány a kolozsvári medenczében az eddig ismeretes feltárásokból itélve, az Eocæn korszak legalsó telepéhez tartozik.

Eddigelé egészen meddőnek tartatott, mivel még az iszapolási maradék sem mutatott fel jól kivehető göresői állatkákat, még kevésbbé találtattak benne nagyobb kövületek, mint puhányok stb., úgy hogy csak a rajta fekvő alsó- vagy felső-nummulitképlet rétegetéből, tehát csak a stratigraphiai viszonyokból lehetett látni a nummulit-alakulatnál öregebb korát. Azonban határozottan még sem lehetett állítani, vajjon az alsó Eocen vagy felső Kréta képlethez sorolandó-e a kolozsvári medence e hatalmasan kifejlődött rőthomok rakódmánya?

Ma már másként áll a dolog. Egy igen nevezetes állat alsó állkapocsának e kőzetbeni lelete határozottan bizonyítja ennek alsó Eocen korszakhozi tartozását.“

Az idézett hely 18. lapján pedig a következőt mondja: „Az általam talált alsó állkapocs a mellette fekvő csontmaradványokkal (borda, kulcs csont ¹⁾ együtt a Cuvier által „Recherches sur les ossements fossiles“ című művében részletesen leirt Palaeotherium-nemhez tartozik. Rajzának valamint tüzetes leírásának s fekhelyi viszonyainak közlését későbbi időre halasztom, miután a faj meghatározását is, mely valószínűleg új, befejeztem. Legalább a zápfogakon a majzolás által képződött kettős szivalaku ezifrázat (double coeur) a Palaeotherium szabványra útal.“

Ezek dr. Pávay Elek azon sorai, melyekből először nyertünk tudomást azon emlős maradványainak felfedezéséről, melyet a Palaeotherium-nemhez állítani hajlandó vala.

Az 1871-ben a magy. kir. földtani intézet évkönyve I-ső kötetében megjelent „Kolozsvár környékének földtani viszonyai“ című munkájában dr. Pávay Elek a szóban forgó fossil emlősről néhány ponton szintén tesz említést, így p. o. a 422-dik lapon, de ott is csak röviden, minden részletes tárgyalás nélkül lett felemlítve, s dr. Pávay kinyilatkoztatja, hogy a faj neve meghatározva még nincsen. Az idézett munka 423. lapján, hol Kolozsvár vidékének eocæn korszaki kövületei felsorolva, szintén csak mint *Palaeotherium?* sp. látom feljegyezve.

— Hogy mennyire haladott dr. Pávay az említett állkapocs bővebb meghatározására vonatkozó munkálkodásában, arról bővebben érte- stülve nem vagyok, s úgy látszik, hogy ebbeli szándékának keresztülvitelét rögtöni halála egyáltalában megakadályozta, legalább tudomásommal a lelet bővebb leírására vonatkozó jegyzetek a magy. kir. földtani intézetnél vissza nem maradtak.

¹⁾ Azon körülménynél fogva, hogy az Ungulátáknál kulcs-csont egyáltalában ismeretlen, ez utóbbi valószínűleg csak tévedésből hozott kapcsolatba dr. Pávay által az itt tárgyalandó állkapocssal.

Dr. Pávay halála után az általam itt szóba hozott emlős maradvány az előbbiben érintettekén kívül tehát minden további jegyzet nélkül maradt a magy. kir. földtani intézet birtokában, s minthogy ezen emlős maradvány csakugyan teljes mérvben megérdemli, hogy szorosabban megvizsgáltassék s az illető szakkörökkel ismertessék, eltökéltem magamat Matyasovszky J. tisztelt barátommal együtt a szükséges munkálatok véghezvitelére, s bátorkodom ezennel ezeknek eredményét közölni.

A fossil emlős maradvány, melyet dr. Pávay Elek úr András háza (Erdély) közelében az általa ugynevezett rőthomokkőben lelt, egy alsó állsont töredéke.

Ezen állkapocs nyomás által kissé szenvedett, miután elő részében valamivel ferdére van tolvá, s ezért a metszőfogak gyökerei leginkább valának sérülve.

Az egész állkapocs egyáltalában már több ízben repedezett, úgy hogy p. o. a szemfogak gyökerét szintén több helyen kellett ragasztgatni.

Az állkapocs jelenleg helyén mutatja bal felének 3-ik metszőfogát, melyet különben törékeny volta miatt szintén ragaszszal kellett helyére illeszteni. Látható továbbá mellette az 1-ső és 2-ik metsző fognak medre a benne ülő gyökér töredékkel együtt.

Az állkapocs jobb felében, az illető helyen, szintén látható az 1-ső és 2-ik metszőfog gyökerének töredéke; a 3-iknak gyökértöredéke azelőtt illető helyén vala ugyan, de később helyéből kiesvén, most csak lazán fekszik előttem, de így minőségét még jobban mutatván.

E gyökerek külső és belső oldalukon lapitvák, de azonkívül még egy csekély barázdát észleltetnek közepükön, mint ezt a 17. táb. 3_a ábra tisztán mutatja, mely az állkapocs jobb fele 3-ik metszőfogának gyöktöredékét ábrázolja.

Az állkapocs bal fele 1-ső metszőfogának koronája nincsen meg, de meg van a 2-iké, a 3-ik pedig, mint említém, illető helyén ül.

Az állkapocs jobb fele metszőfogainak koronája 2 példányban van meg. Ezeknek egyike a 3-iké, másika pedig úgy látszik az 1-ső metszőfoghoz tartozik.

Az alsó állsont metszőfogainak teljes száma ennél fogva 6.

A metszőfogakat közvetlenül követő egy-egy szemfog hatalmas. Gyökerének harántmetszetét a 17. t. 2_b ábra mutatja, melyből kivehető, hogy ennek elő-, belső- és külső oldala kissé lapított, hátulsó avagy szájoldali része pedig laposan domborodott.

Hogy e hosszú gyökerek, egyenes mentüket tekintve, kellő elhe-

lyezést nyerhessenek az állkapocsban, e fogak csekélyebb szög alatt vannak beillesztve és tisztán látható, hogy az egyenes menettel bíró gyöknek vége az állkapocs jobb felében csakugyan egészen a 3-ik praemolár előrése alá nyúl vissza.

Valamint a szemfogak, úgy az előbbiben említett metszőfogak is kisebb szög alatt t. i. laposabban vannak beillesztve mint a Palaeotheriumok nagyobb részénél, habár kivételek itt is vannak, mint ezt p. o. a Palaeoth. Velanum¹⁾ mutatja.

Egy felette rövid hézag után az alsó állcsont bal felében mintegy 4 zápfog mutatkozik szakadatlan sorban, de birtokunkban van ezen oldal 5-ik zápfoga is, melynek medrének egy része a 4-ik fog mögött az állkapocson is észlelhető, valamint egy szintén birtokunkban levő kis töredék valószínűleg a 6-ig zápfoghoz tartozik.

Az állkapocs jobb felében az első zápfog letört, de képviselve látjuk utána a 2-ik és 3-ik zápfogat, az állkapocs többi része azonban hiányzik.

Ha az állkapocs bal fele 5-ik zápfogát tekintjük, csakhamar szembe tűnik, hogy ennek koronája jobban kopott, mint az ezt megelőző 4 fogé s így tisztában vagyunk, hogy az első igazi molár áll előttünk, úgy hogy az ezt megelőző zápfogak tehát a praemolárok, melyeknek száma e szerint 4, s következtethetjük, hogy az igazi molárok száma valószínűleg 3 vala, úgy hogy a szóbanforgó alsó állcsont fogképlete állana: inc. $\frac{3}{3}$; can. $\frac{1}{1}$; p. $\frac{4}{4}$; mol. (?) $\frac{3}{3}$.

A zápfogak általános szabásukban a Palaeotheriumok zápfogai alakját mutatják, s az előttem fekvő állkapocs, amennyire fogképlete biztosan ismeretes, szintén megegyezik a Palaeotheriuméval.

Első tekintésre tehát csakugyan azt lehetne vélni, hogy itt egy Palaeotherium fajával van dolgunk, habár a szemfogak igen erős kifejlődése már első pillantásra feltűnik. Ha azonban ezen állkapocsot szorosabban vizsgáljuk, reáakadunk azon különbségekre, melyek a szóban forgó állkapocs és a valódi Palaeotheriumok hason maradványa közt mutatkoznak. Erről bővebben szólni a következőkben leszek bátor.

Forduljunk először ismét a metszőfogakhoz.

Ha a metszőfogakat tekintjük, azt látjuk, hogy ezeknek koronája korántsem bir azon véső vagy ék alakkal, melyet a valódi Palaeotheriumok pót-metszőfogaik mutatnak.

A szóban forgó állkapocs metszőfogainak koronája elől és hátul sokkal dudorodottabb, úgy hogy inkább lapított kupféle alakot nyer, s e tekintetben tehát inkább a Lophiodonták metszőfogaira emlékeztet, miről könnyen meggyőződhetünk, ha p. o. azon szép metszőfogakat

¹⁾ Blainville. Ostéographie, Palaeoth. Pl. II.

tekintjük, melyeket Rüttimeyer tanár ur (Eoc. Säugeth Tab. II. Fig. 25, 26) mint a Loph. tapiroides Cuv. alsó és felső metszőfogát ismereti meg.

Azon Palaeotherium ábrája, melyet Cuvier ¹⁾ hires munkája 56. t. 2 alatt közöl, azon viszonyt mutatja, hogy az ép tej-metszőfog koronája kupalaku, míg az alatta mutatkozó pót-metszőfogak koronája inkább véső alakkal bír. Állkapcsunk metszőfogainak koronája, előbb idézett tulajdonsága folytán, tehát inkább a Cuvier által megismertetett ábra tej-fogát közelíti meg, mint annak pót-metszőfogait.

Hogy azonban példányunknál nem a tejfogak állhatnak előttünk, hanem a váltott fogak, azt már abból következtethetjük, hogy a két utolsó praemolar maga már ismét meglehetősen kopott, úgy hogy az állat már előrehaladottabb életkorban állhatott, s így a metszőfogak változtatásának szintén már meg kellett történnie.

A metszőfogak koronájának hátulsó része erősen feldudorodott zománcz-dagálylyal van környezve.

Az állkapocs bal fele metszőfogainál ezen dagály jobb-oldalt a korona csucsáig ér, bal oldalt azonban nem ér a csucsig, hanem valamivel alantabb végződik; s miután e dagály a metszőfogak koronája alján különös erősen van kifejlődve, itt a metszőfogat képező kúp és e dagály közt egy kis ür képeztetik.

Az állkapocs jobb felének metszőfogai szintén ekkép alkotvák, esakhogy ezeknél a dagályról mondott ellenkező irányban észlelhető.

Az itt utóbb mondottat a H. v. Meyer ²⁾ által a VIII. t. 69_a alatt ábrált metszőfog, melyet az Anchitherium aurelianense-nek tulajdonít, meglepő hasonlatossággal mutatja, s ezen utóbb idézett ábra példányunk metszőfoga koronájának alakjától csakis egyedül abban látszik különbözni, hogy koronája nem oly laposabb kupalaku mint állkapcsunk metszőfogainál, minek folytán az idézett fog majzolási lapja hosszukás keskeny, míg ez példányunknál hosszukás kerütelkes alakban mutatkozik. Szintén a VIII. táblán de 71_a alatt ábrált, s H. v. Meyer által szintén az Anchith. aurelianenséhez számított metszőfog példányunk metszőfogainak koronáját azonban oly meglepő hasonlatossággal mutatja, hogy az idézett ábra példányunk metszőfogai koronájának csak mintegy kisebbitett mása.

A metszőfogak előrészén a zománcz-dagály alant és oldalt mint egy *v* alakjában szintén mutatkozik, esakhogy itten gyengébben van kifejlődve mint a korona hátulsó részén, mely utóbbinak dagályával végre oldalt érintkezik.

¹⁾ Ossem. Fossil. (1822) Tom. III.

²⁾ Die fossilen Zähne und Knochen von Georgensgmünd.

Mind az itt említettet a 17 tábla 3 ábrái tisztán mutatják.

Áttérek ezennel a szemfogak tárgyalására.

A szemfogak közvetlenül követik a metszőfogakat. Gyökerük hatalmas, s ez utóbbi harántmetszetét a 17. t. 2_o ábra mutatja.

Nem szükséges, hogy egyes méreteit külön soroljam fel, mintán a 17. t. 2_a ábra természetes nagyságban készülvén, s csak azt akarom felemlíteni, hogy gyökerének hosszasaága a korona zománcz-dagály aljától a gyökér nem egészen végső pontjáig (a gyökér végső része az állkapocsban elfedtvén, teljes hosszát nem mérhettem), belső oldalán mérve, mintegy 87 mm.-re rug. Itt csakugyan egy oly hatalmasan kifejlődött szemfoggal van dolgunk, mely sőt a legnagyobb Palaeotherium faj szemfogát jóval túlhaladja, mint ezt egy tekintet a Cuvier ¹⁾ által VIII. tábláján 2 alatt ismertetett ábrára tisztán mutatja.

Az általam itt tárgyalandó szemfog nagyságra nézve tehát sőt már a Lophiodonták szemfogával is vetélkedhetik.

A gyökér, mint említém, egyenes menettel bír.

A szemfogak koronája felfelé görbitett kupot képez, s példányunknál a bal szemfog koronája végén jobban kopott mint a jobb oldal foga.

Hasonlóképen mint a metszőfogaknál, ugy a szemfogak koronájának szájfelüli része szintén erősen kifejlődött zománcz-dagály által környeztetik, s valamint az előbbieknél, ugy itt az utóbbiaknál is gyengébben tűnik elé a zománcz-dagály a szemfogak előrészén.

El nem hallgathatom, hogy egyáltalában a szemfogak és metszőfogak alakja közt, eltekintve a nagyságtól, némi hasonlatosság árulja el magát.

A szemfogak hátulsó zománcz-dagályja belső oldalán azonkívül zománcz-szemölcsök tűnnek fel, s efféle képződések a metszőfogak hátulsó dagályán szintén láthatók.

A szemfogak után rövid hézag mutatkozik. Az előttem fekvő állkapocs bal felében ezen hézag valamivel még kisebb mint jobb felében, de már említém, hogy az állkapocs e részében kissé ferdére van tolva, s ennek folytán a bal állkapocs-fél szemfoga vissza van tolva valamivel az állkapocsba, minek folytán itt az 1-ső praemolar és szemfog közt létező hézag kisebbnek tűnik elé, mint kellene.

A jobb állkapocs felet illetőleg ezen körülmény nem forogván fenn, itt azonban meg lehet győződni arról, hogy a hézag tényleg csak felette rövid vala.

Az állkapocs jobb felén az 1-ső praemolar koronája hiányzik, a 2-ik praemolar és a szemfog közt mutatkozó hézag mintegy 27 mm., ha most ebből levonom a baloldal 1-ső praemolarjának hosszát, mely 17 mm.

¹⁾ Ossem. Foss. (1822.) T. III

ezen uton kiderül, hogy az 1-ső praemolar és a szemfog közt fellépő hézag csak 10 mm. hosszúsággal bír, tehát jóval rövidebb, mint az állkapocs nagyságával példányunkat még leginkább megközelítő Palaeotherium fajnál.

Cuvier ¹⁾ szerint a híres munkája 41. t. 1 alatt közölt Palaeoth. magnumnál az 1-ső praemolar és szemfog közt mutatkozó hézag 33 mm.

Egy második példánynál ²⁾, melyet a 39. t. 3. alatt ábrál ezen hézag hosszúsága 20 mm.

Egy harmadik példánynál pedig, melyet Cuvier ³⁾ az 50. t. 1. alatt ismertet meg, ennek hézaga szerinte 27 mm.

Ebből kiviláglik, hogy példányunk foghézaga csakugyan jóval rövidebb, mint a Palaeotherium magnumé.

De sőt tovább.

A Palaeoth. medium alsó állsontjánál, melyet Cuvier a 2-dik t. 1. alatt ábrál, az 1-ső praemolar és a szemfog közt fellépő hézag ugyan szintén csak 10 mm.-re apad, de szem előtt tartandó, hogy ezen állkapocs maga is már jóval kisebb mint az előttem fekvő, mert Cuvier a fennebbi állkapocs első öt molárjának hosszát 108 mm.-el jegyzi, mely hosszúságot példányunknál túlhaladja valamivel már maga a 4 praemolar.

A Palaeoth. mediumnak egy második gyönyörű példánya, melyet Cuvier ⁴⁾ a 40. t. 1. alatt ismertet meg, már 20 mm. foghézaggal bír, a 7 alsó-molar 158 mm. hosszúsága mellett.

Ha most még idefűzöm, miszerint a Palaeoth. crassumnak Cuvier által munkája 53. t.-jén 1 alatt rajzolt feje, valamint ugyanezen faj állkaposának Blainville ⁵⁾ által adott rajzai tisztán mutatják, hogy az 1-ső praemolar és szemfog közt mutatkozó hézag ezen fajnál is nagyobb mint példányunknál, s hogy e foghézag sőt a Palaeotherium curtumnál is nagyobb, mint ezt pl. o. a Pictet ⁶⁾ által adott ábra első pillantásra mutatja, dacára hogy mindezen itt utóljára felsorolt példányok állkaposa már sokkal kisebb mint a mi példányunké, tisztán kiviláglik, hogy az előttem fekvő állkapocs, foghézaga rövidegét értve, különös mérvben pedig ha szem előtt tartjuk a szóban forgó állkaposunk s az idézettek nagysága közt fennforgó arányt is, talán csakis egyetlen egy kivételével valamennyi Palaeotheriumon túl teszen, mert csakis

¹⁾ L. c. pag. 49.

²⁾ L. c. pag. 49.

³⁾ L. c. pag. 52.

⁴⁾ L. c. pag. 25.

⁵⁾ Ostéogr. Palaeoth. Pl. II.

⁶⁾ Mémoire s. l. Anim. Vert. Pl. I. Fig. 5a.

a Palaeoth. Velaunum-nál, Blainville ¹⁾ rajza szerint itélve, mutatkozik szintén feltűnő rövid foghézag, de nem tévesztendő szem elől, mennyivel kisebb egyszersmind ez utóbbinak állkapcsa, az előttem fekvő példányhoz arányosítva.

Az imént tárgyalt, felette rövid foghézag után a molárok sora következik, Ezeknek tárgyalásánál az állkapocs balfelének fogait tartom szem előtt, minthogy ezek jobban képviselvék.

Az 1-ső praemolár, mely kisebb mint az őt követők, egyetlen egy erős, hosszoldalain kissé összenyomott kúpféle alakot mutat.

E kup hátulsó részén tehát afféle mellékemelkedésnek, mint ezt p. o. a Palaeotherium magnum 1-ső praemolárja észlelteti, állkapcsunk 1-ső praemolárjánál nycma sincsen.

Ezen fog koronája elől tompa éllel végződik. Alján zománcz daganat észlelhető, mely jobban azonban csak a kúp elő-, külső hátulsó, valamint különösen belső előrészén tűnik elő, hol szintén szemölcs-féle kiképződést nyer, helyenként, mint p. o. a fog belső oldala hátulsó részén, ezen dagályt nem is észlelhetem.

Az első praemolár csak egy, egyszerű kerekded harántmetszetet mutató gyökérrel bir.

A mondottakból kiviláglik, hogy az előttem fekvő példány első praemolárja alakjában ugyan a Palaeotheriumok szabását mutatja, de ezeknek azon tagjaihoz hajol, melyeknek első praemolárja csak egyetlen egy kuppal tűnik elé, mint p. o. a Palaeoth. medium. ²⁾

A 2-dik praemolár általában már tökéletesen a Palaeotheriumok hasonló fogát ábrálja, két gyökérrel bir.

Általános külső alakját illetőleg a Palaeotherium magnumnak Pictet ³⁾ ur által megismertetett 2-dik praemolárjára utalhatok; de mig ezen utóbbi fog belső része alján szintén egy jól jelzett zománcz-dagálylyal bir, ez példányunk fogánál teljesen hiányzik.

Az előttem fekvő 2-dik praemolár külső részére nézve meg kell tennem megjegyzéseimet.

Itt is korántsem mutatkozik egy az egész külső oldal alját övedző dagály. Tisztán látható, hogy e fog külső oldala előrészében egy zománcz-dagály felfelé emelkedik, de azután a fog előoldala közepe táján lefelé görbülve véget ér. E dagály felső szegélye szintén szemölcsözött.

A 2-dik praemolár külső oldala alapján, azon völgyeeske torkolata előtt, mely a fog koronáját két részre osztja fel, nagyobb zománcz-

¹⁾ L. c. Pl. II.

²⁾ Lásd Pictet. Traité de Paléontol. pag. 309. és Gervais Zool. et Paléont. pag. 110. (Pal. Velaunum.)

³⁾ Mém. s. l. Anim. Vertéb. Pl. XIX. Fig. 9.

szemölcsök láthatók. A fog külső oldala hátulsó részében azonban dagály- vagy szemölcs-képződést nem láthatok, s a fog itt valamint egész belső oldala alapján eféle képződésektől mentes.

Végre fel kell említenem, hogy e 2-dik fog előfelének szárnya előbb és erősebben görbül, mint a *Palaeoth. magnum* Pietet ur által megismertetett második fogánál, úgy hogy példányunknál a befelé nyíló völgyecske sokkal szűkebb és meredekebb. A hátulsó félnek a majzolás előidézte rajzát itt félholdnak még nem nevezhetem.

A 3-dik praemolár külső oldala alján már szakadatlan zománc-dagály mutatkozik, melynek felső szegélye szinten szemölcsös, s ezen dagály a fog elő- és hátulsó részére ugyan szintén behuzódik, de ottan csakhamar elsimul, úgy hogy a fog belső oldala alján a dagálynak már semmi nyoma.

A majzolási lap ezifrázata félholdaknak szorosabban véve itt sem nevezhető, miután itt is még élesebb szög alatt egyesül a fog mindegyik felén fellépő majzolási ezifrázat szárnpárja, s maguk e szárok meglehetősen egyenes menettel bírnak.

A fog belső oldalán nyíló öblök meredekek s torkolatukon igen szűkülnek; az elől fekvő pedig egyáltalában keskenyebb, mint a hátulsó, minthogy maga a fogfelek utóbbika is valamivel hosszabb, mint az előtte fekvő.

Mint a *Palaeotherium* fogaknál, úgy itt is a fogak belső részén mutatkozó középszlop a legszélesebb, s valamivel magasabb, mint a szintén a belső oldal elő és hátulsó végén mutatkozó, mely utóbbi kettő magasságra nézve egymással csaknem egyenlő.

A középszlop hátulsó részéhez azonkívül még egy széles szárny is támaszkodik, s minthogy a fog hátulsó felének hátulsó szárnya belső végével anélkül is az öbl felé kanyarodik, ez utóbbi a mellékszárny és a hátulsó oszlop által annyira elzáratik, hogy torkolatán csak egy keskeny nyílás marad.

A 3-dik praemolárnak hátulsó öble azonban már egy sajátást észleltet, mely azután a 4-dik praemolárnál még inkább kifejlődik, t. i. belsejében mintegy választék kezd kifejlődni, mire majd még vissza térek.

A 4-ik praemolár külsejében megfelel a 3-iknak, csak hogy még hosszabb és szélesebb.

Valamint a 3-ik, úgy ez is két erős gyökérrel bír.

A zománc-dagály szakadatlanul húzódik a fog külső oldalán és felső szélén szintén zománc szemölcsökkel van szegélyezve, a fog hátulsó részén pedig itt is lassanként elsimul, elő részén pedig tisztán látható,

hogy ennek belső szélén kis zománccszemölcsökkel véget ér, úgy hogy a 4-ik praemolár belső oldala szintén dagálnélküli.

A korona majzolási czifrázata e fognál azonban már félholdaknak mondható.

A 4-ik praemolárnál is meredeken dülnek az öblök és a mit ezekre vonatkozólag a 3-ik praemolárnál említettem, itt csak ismételhetem.

Különösen fel kell említenem azonban itt a 4-ik praemolár hátulsó öblének azon sajátságos tulajdonságát, melyet röviden már a 3-ik praemolár tárgyalásakor érinték.

Itt t. i. a hátulsó öböl, egy belsejében kifejlődő választék folytán, két részre van felosztva. Ezeknek egyike, még pedig a csekélyebb, mint egy előudvart képez, s csak keskeny nyílást mutat a fog belső oldala felé, másika pedig, az előudvartól a választék által elkülönítve, csaknem függélyesen és mélyen ereszkedik lefelé a fogba. Ezen utóbbi mélyedés az előudvarral csak keskeny rés által áll összeköttetésben.

Mind az itt említett a 17. tábla. 1. ábrája tisztán mutatja, hol *a* az előudvart, *b* a választékot és *c* a függélyes mélyedést jelöli.

Efféle képződéshez a nyom, mint említém, már a 3-ik praemoláron is mutatkozik, hol szintén *c* a választék csiráját jelöli.

Világos, hogy a 4-ik praemolár koronája majzolási lapjának, ha egyszer a fog elég mélyre koptatván, sajátságos rajzot kell feltüntetnie.

Efféle képződés valódi *Palaeotherium* fogakról tudomásommal nem említettik, de nem hagyhatom érintetlenül, miszerint, a mennyire ezt Cuvier rajzaiból megítélhetni bírom, úgy látszik, mintha ilyféle kiképződéshez a hajlam az általa a 67. táblán megismertetett *Anchith. aurelianense* fogai többjénél bizonyos fokban szintén mutatkoznék, habár a 254. lapon külön említés téve nincsen.

A H. v. Meyer által *Georgensgmünd*-ről megismertetett *Anchith. aurelianense* fogai ábráin azonban az itt említett kiképződésnek nyomát sem látom.

Következik a szintén két gyökérrel bíró 5-ik fog, vagyis mint említettem, az 1-ső igazi molár.

Szélességre nézve koronája a 4-ik praemolár hátulsó oldala szélességével megegyezőnek mondható, de hosszában ez utóbbi fogat még jóval túlhaladja.

Koronájának czifrázata a szó teljes értelmében tünteti elé a két félholdféle alakot, a hátulsó szintén valamivel nagyobb lévén mint az előtte mutatkozó.

E fog hátulsó felének belső-hátulsó része sérült, de azért mégis látható, hogy a hátulsó félhold által körülövezett belső öböl szintoly sekély mint az előtte fellépő, miáltal az 1-ső igazi molárnak a félholdak

környezte belső öblei már igen különböznek a praemolárok illető képződéseiktől.

Zománcz-dagály a fog külső oldalán ugyan észlelhető, de akként módosulva, hogy ez jobban csak a fog külső oldala elő- és hátulsó vége fe' é tűnik szembe, a fogat alkotó felek közepe táján azonban inkább elsimúl és csak a fog-felek közt felhuzódó völgyecske torkolatán észlelhetők ismét jobban jelölt zománczszemölcsök, valamint az említett jobban jelölt zománcz-dagály felső széle szintén szemölcsözött.

Habár az első molár az öt megelőző két praemolártól a zománcz-dagály fentemlített kifejlődése folytán már kissé eltér, méginkább mutatkozik különbség, ha az 1-ső molár hátulsó oldalát tekintjük.

Ugyanis ott t. i. az alap zománcz-dagálya, az 1-ső molár külső oldaláról bekanyarodván és szemölcseit mindinkább eltüntetvén, érintkezésbe lép egy a fog hátulsó oldalán rézsent felhuzódó zománcz-lappal.

Igen sajnós, hogy e hátulsó zománcz-lap belső oldalán a fog törése által szintén szenvedett.

Ez oly sajátságos képződés, mely e fogat igen megkülönbözteti a 4 praemolártól, mert ezeknél ennek semmi nyoma, de megkülönbözteti az előttem fekvő fogat a valódi Palaeotheriumok fogaitól is, hol efféle képződés szintén ismeretlen.

A szóban forgó állkapocs 1-ső igazi molárja ez utóbbi tulajdonsága által inkább a Propalaeotheriumok és Plagiolophusokra útál.

Az itt említett 1-ső molár előoldalán továbbá látható, miszerint a külső oldal alap-dagálya, az elő oldalra akarván áthuzódni, rézsent felemelkedik, s az alaptól valamivel távolabb huzódik, közvetlenül az előoldal belső szélén azonban szemölcsös dudorodással véget ér, mint ez utóbbi körülményt a 4-ik praemolárnál is említém. A zománcz-dagály a fog belső oldalára ennélfogva nem huzódik, ez legalább, a mennyire meg van tartva, dagály-mentes belső oldalt mutat, s egyedül csak azt észlelhetem, hogy a fog belső részén, az első félhold környezte völgy torkolata alatt, kissé redős alakban mutatja a zománczot.

A fent érintett körülménynél fogva a zománcz-dagály az 1-ső molár előoldalán mintegy az alaptól bizonyos távolságban mondhatom vízszintesen huzódó daganat tűnik elé, lehetséges azonban, hogy ez utóbbi körülmény talán csak az előoldal daganatjának az ezt megelőző fog által miként történő koptatásától függ, s hogy ezen dudorodás más alkalommal talán kevésbé vízszintesen mutatkozik az előoldalon.

Az itt mondottat a 18. t. 3, 4. ábrái mutatják.

A zománcz-dagálynak az 1-ső igazi molár előoldalán történő itt említett elhelyezését bizonyos mérvben az Anchith. aurelianense Cuv. sp.

azon foga szintén mutatja, mely H. v. Meyer többször idézett munkája 595 ábráját képezi (Georgensgmünd Taf. VII).

A valódi Palaeotheriumok alsó állcsontja fogainál a zománcz-dagály ezek belső oldalán is mutatkozván, a dagály az előoldalon is másként helyezve lép fel.

Megjegyzendő továbbá, miszerint különösen az utolsó praemolárok, valamint az első molár külső oldalai meglehetősen hajlást tüntetnek fel, valamint, hogy a belső oldal középoszlopának csücske, legalább jelenleg, ketté osztásnak nyomát sem mutatja, s nem is igen valószínű, hogy ez sőt az elkopás előtt is mutatkozott volna, legalább nem akként, hogy a csücsnek kettéosztása a fogat alkotó felek illető részének a középoszlopban inkább egymáshoz való simulását mint egybeforrását árulná el; mert az előttem fekvő két utolsó praemolár, különösen a 3-ik, azt észlelteti, hogy az illető fogat alkotó feleknek a középoszlopban találkozó részeik inkább egybeforznak, s hogy az oszlop csücsét főleg csak az előllevő fogfél hátulsó szára képezi, a hátulsó fogfél előszára pedig vagy épenséggel alantabb és oldalt marad, mint ezt p. o. a 2-ik praemolár mutatja, vagy pedig csak igen gyéren szerepel a csücsben, mint ez p. o. a 4-ik praemolárnál az eset.

Az itt utóbb érintett határozott eldönthetésére azonban okvetlen kevésbé kopott fogak szükségesek, mint jelenleg rendelkezésünkre állanak.

Végre még fel kell említenem, hogy a praemolárok és molárok koronájának oldalai általában igen redősek, minthogy a zománcz felületén számtalan s különféleképen görbült vékony kis mélyedések vehetők észre.

Azonkívül valamennyi fog koronája a zománcz számtalan helyén még egy vékony bőröcskét mutat megtartva, mint egy cement kérget jelölven.

A fogak természetes nagyságban rajzoltatván, nem lesz talán szükséges ezeknek egyes méreteit külön felsorolni, de meg akarom említeni, hogy az első 5 molárnak hosszúsága (a korona közepe hosszában mérve, s bele nem számítva az 5-iknek hátulsó zománczlapját) 163 mm.-re rug.

Pictet ¹⁾ ur szerint az általa megismertetett Palaeoth. magnum Cuv.-nek 2—5 alsó malárfogainak összes hossza 126 mm., ha ezen összeghez az 1-ső praemolár hosszát sőt úgy számítom, mint ez fajunknál mutatkozott, t. i. 17 mm. még mindig csak 143 mm. hosszúságot nyernék az első 5 molár részére, tehát még mindig 20 mm. különbség mutatkozik példányunk fogai javára.

Az 5-ik molárnak hossza (szintén koronája közepén mérve, és

¹⁾ Mém. s. l. Anim. Vertéb. pag. 152.

nem számítva hátulsó oldala zománczlapját) 51 mm. Pictet ur szerint példányának 5-ik molárja csak 36 mm. hosszúsággal bír.

Példányunk 5-ik molárja azonban sőt hosszabb mint az idézett Palaeoth. magnumnak 6-ik molárja, mely 38 mm.-rel jelöltetik, s csakis 3 mm. rövidebb mint az említett faj 7-ik vagy utolsó molárja.

Cuvier ¹⁾ a Palaeoth. magnum egy példányának 6-ik alsó molárját 43 mm., 7-ikét pedig 55 mm. közli.

Ugyanezen faj egy második példányánál az alsó állsont első 6 molárjának hossza szerinte ²⁾ 175 mm.

Példányunknál az első 5 molár hossza 163 mm. rugott, ha ezen hosszúságot összehasonlítjuk az imént említett Palaeoth-magnum első 6 molárjának kiterjedésével kiviláglik, hogy példányunk említett 5 fogának hossza csak 12 mm. rövidebb, minek folytán világos, hogy ennek első 6 foga összes hosszúságának nagyobbnak kell lennie mint a Palaeoth. magnum idézett példányánál.

A Palaeoth. magnum egy 3-ik példánya állkapcsának első 6 molárja hosszát Cuvier ³⁾ 179 mm. közli, miből szintén kiderül, ha állkapcsunk első 5 molárja hosszát tekintjük, hogy a két fogsor hossza közt csak 16 mm. különbség mutatkozik, s hogy tehát példányunk első 6 molárjának hossza az utóbbiét is túlhaladja.

Végre csak még azon példányt akarom tekintetbe venni, melyet Cuvier többször idézett munkájában 48 t. 1. alatt rajzol, s mely példány utolsó 6 (2—7) molárjának összes hossza az 50-ik lapon adott méretek szerint 210 mm.

Ha példányunk első 5 molárjának hosszából (163 mm.) levonjuk az 1-sőnek 17 mm. rugó hosszát, a többi négy részére még mindig 146 mm. marad vissza. Ezen hosszúságot összehasonlítván az imént idézett Palaeoth. magnum utolsó 6 molárjának kiterjedésével (210 mm.), kiviláglik, hogy ez utóbbi 64 mm. hosszabb mint példányunk említett 4 fogának (2—5) sora. Ennek folytán a szóban forgó állkapocs 6- és 7-ik molárjának összesen csak 64 mm. hosszúságra kellene kiterjeszkednie, hogy a két tekintetbe vett állkapocs fogsora egyenlő hosszúsággal bírjon. Ha azonban szem előtt tartjuk, hogy példányunk 5-ik molárja már maga 51 mm. hosszúságot tüntet fel, világos, hogy ennek fogsora, sőt még az utoljára idézett Palaeoth. magnum fogsorának hosszát is túlérte.

Ha példányunknál a fogsor hossza az állat nagyságával szintén azon arányban állott mint a Palaeoth. magnumnál, akkor tehát kétség-

¹⁾ L. c. III. P. 47. Pl. 9 Fig. 3.

²⁾ L. c. P. 49 Pl. 41 Fig. 1.

³⁾ L. c. P. 49 Pl. 39 Fig. 3.

kivüli, hogy az állat, melynek maradványát tárgyalom, nagyságra nézve sőt a Palaeoth. magnumon is túl tett.

A molár-sorozat egyes fogainak mikénti növést a hosszúság és szélesség irányában a 17. t. 1. ábrája tisztán mutatja és látható, hogy példányunknál a fogak az említett két irányban gyorsabban terjeszkednek mint p. o. a Palaeoth. magnum Pictet¹⁾ ur által megismertetett példányánál.

Az állkapocs-lyuk nagy, s a 3-ik praemolár hátulsó része alatt fekszik.

Az előbbiben felsorolván az előttem fekvő állkapocs fogai tulajdonságát, már több ízben utaltam azon eltérésekre, melyek a szóban forgó maradvány és a valódi Palaeotheriumok illető maradványai közt mutatkoznak, de legyen szabad e tekintetben még bővebben szólni, miután ebből világosan kiderül azon kérdés megoldása, vajon csakugyan a Palaeotherium Cuv. nemhez állítható emlős maradványával van-e dolgunk, vagy pedig nem.

1. A metszőfogak tárgyalásánál említém, hogy ezeknek alakja nem oly véső vagy ékalaku mint a valódi Palaeotheriumoké, és hogy ezek lapos kúpféle alakjukkal inkább a Lophiodonták metszőfogai alakját öltik fel.

2. A szemfogak, bár a Palaeotheriumoknál szintén erősek, példányunknál oly kifejlődést nyernek, hogy hosszú, egyenes gyökerükkel sőt a 3-ik praemolárig érnek vissza, s a legnagyobb Palaeotherium faj szemfogait jóval túlérik.

3. A szemfog és az 1-ső praemolár közt mutatkozó hézag felette rövid, s habár a Palaeotheriumok foghézaga szintén rövid, példányunké még ennél is rövidebb marad, különösen pedig ha még tekintettel vagyunk a fogsor hosszával mutatkozó arányra is.

4. A praemolárok, valamint a megtartott 1-ső molár belső oldalán zománcdagálynak még nyoma sem mutatkozik példányunknál, míg ellenkezőleg a valódi Palaeotheriumok alsó molárjai ezt nem nélkülözik.

5. A két utolsó, különösen a 4-ik praemolár hátulsó völgyének említettem volt sajátságos kettéosztásának a valódi Palaeotheriumoknál nyomát sem láthatom.

6. Az 1-ső valódi molár hátulsó oldalán kifejlődő zománczapocskák, valamint a zománcdagálynak e fog előoldalán való mikénti elhelyezése oly sajátságok, melyek ezen fogat e tekintetben a valódi Palaeotheriumok fogaitól igen megkülönböztetik.

Igaz, hogy a valódi Palaeotheriumok zápfogainál szintén észlel-

¹⁾ L. c. Pag. 154. Pl. 21 Fig. 3.

hető, hogy az alapot övező zománczdagály a fogak hátulsó oldalán sokszor szintén felemelkedik, de ezen emelkedések természete és elhelyezése mégis eltérő az itt felemlített zománcz-lapocskától.

A Palaeotherium-fogaknál mint ezt p. o. Blainville rajzai átlapozgatásánál könnyen láthatjuk, a zománczdagály emelkedése nemcsak a fogak hátulsó oldalán történik, hanem találunk erre esetet az előoldalon is; továbbá ez nemcsak a molárok sajátja, hanem a praemolároknál szintugy észlelhető, s egyáltalában az emelkedések más elhelyezést tüntetnek fel a fogon.

Másként áll a dolog példányunknál. Efféle zománcz-lapocska emelkedésének a praemolárokon nyoma sem látható, s az első valódi molár előoldala ilyesfélét szintén nem mutat, s csakis egyedül ez utóbbi hátulsó oldala mutatja, még pedig jól kifejlődve. E zománczemelkedésnek teljes alakját nem láthatom, minthogy ennek belső része sérült, de a mi megtartott, az mintegy háromszög emelkedik a fog hátulsó oldala közepén.

Én tehát ezen zománcz-nyelvecskét nem a Palaeotheriumok alapdagályának itt-ott beálló emelkedésével hozhatom viszonyba, hanem olyféle képződésnek tartom, mint ez p. o. a Propalaeotheriumok, Plagiolophusoknál ismeretes, s mi által ezen fog a valódi Palaeotheriumok fogaitól szintén lényegesen eltér.

7. Az 5. és 6-ik pontokban összefoglaltból pedig kiviláglik, hogy a praemolárok és a birtokunkban levő első molár közt a szóban forgó állkapocsnál bizonyos tekintetben nagyobb különbség mutatkozik, mint a valódi Palaeotheriumok megfelelő fogai közt.

8. Végre még azon finom, a fogak koronája zománczán észlelhető lemezkéket akarom felemlíteni, melyek mintegy cémentkérget jelölnek.

Ezek a különbségek, melyek az általunk megvizsgált állkapocs fogai és a valódi Palaeotheriumoké közt mutatkoznak, mihez végül a fogsor említett nagyobb hosszúsága is járul.

Mindezek folytán pedig nézetünk az, hogy a szóban forgó állkapocs a valódi Palaeotheriumokhoz nem számítható, mert a felsorolt különbségek több mint fajbeli különbségre utalnak.

Igaz, hogy az egyik vagy másik különbség értéke ingadozásoknak lehet alávetve, s e tekintetben csak arra akarok emlékeztetni, mit p. o. Gaudry¹⁾ ur a Paloplotheriumok alap-dagályára vonatkozólag megjegyzett, s miből látjuk, hogy bár rendszeren a dagály (bourrelet) a Paloplotheriumok nagyobb része alsó hátulsó molárjai belső oldalán hiányzik, mégis van eset, hol ily dagály a belső oldalon képviselve van, s a mi a Paloplotheriumoknál mutatkozott, ez mutatkozhatna elvégre,

¹⁾ Bullet. d. l. Soc. Géol. 2 Ser. Tom. 21. Pag. 313.

habár épen ellenkező irányban, a Palaeotheriumoknál is; de itt nem egyedül ezen pontban látunk eltérést a Palaeotheriumok és az előttünk fekvő állkapocs közt, hanem ez több irányban történik, s ekkor ily, magában véve talán ingadozásnak alávetett jel szintén tekintetbe veendő.

A valódi Palaeotheriumokhoz az itt tárgyalt maradvány a mondottak folytán nem soroltathatván, azon kérdés merül fel, vajon nem számítható-e az ezekkel rokonságban álló s hajdanában sőt a Palaeotheriumokhoz számított nemek egyikéhez, már annál inkább is, mint-hogy a szóban forgó állkapocs fogainak a valódi Palaeotheriumokéval szemben mutatkozó eltérések egyike vagy másikával épen a Palaeotheriumokkal szomszédos Propalaeotherium, Plagiolophus és Paloplotheriumoknál szintén találkozunk.

A mi először a Propalaeotheriumokat illeti, ezekkel a szóban forgó maradvány az által, hogy molárjainak belső oldalán a zománc-dagály hiányzik, továbbá hogy az első igazi molár hátulsó oldalán szintoly háromszögű zománc nyelvvel bir, némi hasonlatosságot ugyan mutat, de ha tekintetbe vesszük a molárok általános alakját, melyek példányunknál a Palaeotheriumok szabásával birnak, míg ezek Propalaeotheriumnál a Lophiodontákat megközelítő tulajdonságaik folytán az előbbiektől már meglehetősen eltérnek, továbbá, hogy mennyire különbözik egész alkotásában a Prop. isselanum praemolárja, melyet Rüttimeyer¹⁾ tanár ur ismertet meg, az előttem fekvő állkapocs praemolárjaitól, valamint mily nagy különbség mutatkozik példányunk és a Propalaeotheriumok eddig ismert fogai nagysága közt, kételkedni nem lehet, hogy a szóban forgó állkapocs az utóbbiakhoz sem állítható.

Azon tulajdonságok által, melyekkel a jelen értekezés tárgyát képező állkapocs a Propalaeotheriumokkal mutatott összhangzást, azokkal a Plagiolophusok és Paloplotheriumokra is emlékeztet, s itt még hozzájárul, hogy ez utóbbiak fogainál ezementkéreg is figyeltetett.

Elegendő azonban azon különbségre utalni, mely a Plagiol. minus, valamint a Paloploth. annectens első praemolárjai és az általam itt tárgyalt állkapocs első praemolárjai közt mutatkozik.

Példányunk 2-ik praemolárja különösen eltérő a Plagiolophus és Paloplotherium illető fogától, mert ez példányunknál, mint az előbbi sorokban említém, teljesen a valódi Palaeotheriumok megfelelő fogának jellegével bir.

De szembetűnő különbség mutatkozik továbbá példányunk és a nevezettek foghézaga közt is, — valamint az ezeknek eddig megismer-tetett tagjainak fogai nagyságra nézve példányunk fogai által igenis túl-éretnek.

¹⁾ Eocäne Säugeth. Pag. 32. Taf IV. fig. 55, 56.

A fogképlet végre szintén eltérő.

Mindezekből kiderül, hogy az általunk megvizsgált állkapocs *Plagiolophus* és *Paloplotherium*hoz szintén nem sorolható.

Ezen állkapocs fogainak általános alakja folytán a valódi *Palaeotherium*okhoz minden esetre még közelebb áll, mint akár *Plagiolophus* és *Paloplotherium*, akár pedig az előbb említett *Propalaeotherium*.

Mondható, hogy alsó molárjai tulajdonságai folytán mintegy közepezt tartja magát a valódi *Palaeotherium*ok közt egyrészt és az utóbb nevezettek közt másrészt, mert, mint mutatám, észlelhetők tulajdonságok, melyeket a valódi *Palaeotherium*ok fogai nélkülöznek, de képviselve találjuk a *Plagiolophus*, *Paloplotherium*, valamint *Propalaeotherium* nemek fogain, vannak ellenben tulajdonságok, melyek megint a valódi *Palaeotherium*ok tagjai fogain figyelhetők, s ez első rendben a molárok alakja általános jellegét illeti. Meg vannak azonban ezen állkapocs fogainak sajátosságai is, úgy hogy daczára annak, hogy zápfogainak általános jellege a valódi *Palaeotherium*ok zápfogai jellegét tükrözi leginkább, ezekkel még sem egyesíthető, mi annál inkább figyelmet érdemel, mert, mint ezt később még említeni bátor leszek, a valódi *Palaeotherium*okat tartalmazó lerakódások és a szóban forgó állkapocsot tartalmazta réteg geologiai kora közt, a mennyire ez dr. Pávy közleményeiből kiderül, korbeltől különbség szintén létezne.

Jelen munka folyamában azon helyzetben szintén valék, hogy hasonlatosságokra kellett utalni, melyek az előttem fekvő emlős maradvány és az *Anchitherium aurelianense* fogai közt némi tekintetben fennállani látszanak, úgy hogy nem épen szükségtelen ez utóbbit is kissé tekintetbe venni.

Az *Anch. aurelianense*, valamint a többi eddig ismert *Anchitherium* is sokkal kisebb fogsorozatot mutatnak, mint az itt tárgyalt állkapocs. Az első praemolár előtt mutatkozó foghézag az *Anch. aurelianense*-nél ellenben jóval hosszabb mint példányunknál, mit a *Herm. v. Meyer* ¹⁾, valamint *Blainville* ²⁾ által megismertetett ábrák tisztán mutatnak.

Hogy példányunknál a molárok belső oszlopának csúcsát ketté osztva nem láthatom, legalább jelenleg már ennek semmi nyoma, szintén említém.

Nekem az *Anchith. aurelianense*hez tartozó eredeti példányok összehasonlíthatás végett rendelkezésre nem állanak, de ha szem előtt tartjuk azon ábrákat, melyeket *Cuvier*, *Blainville* és különösen *H. v.*

¹⁾ *Georgensgmünd* Taf. VII. Fig. 60.

²⁾ *Osteographie. Palaeoth. Pl. VII.*

Meyer az utóbbiról ismertet, tisztán látható, hogy példányunk már első praemolárja nem egyezik meg teljesen az Anch. aurelianense illető fogával.

Ugyanis ez utóbbinak első praemolárja hátulsó oldalán még egy szárnyat tüntet fel, melyet példányunk ezen foga nem mutat.

Ezen fog a 2-ik praemolár hosszához arányosítva, az Anch. aurelianense-nél továbbá jóval kisebbnek tünik elé, mint példányunknál.

H. v. Meyer l. c. p. 81 továbbá azt mondja: „Der erste grosse Backenzahn (tehát a 2-ik praemolár) und der letzte sind etwas grösser als die zwischen ihnen liegenden, welche für gleich gross gelten können.“ Ezt tisztán észleltetik rajzai is, s ezt Cuvier¹⁾ 3-ik ábrája a 2-ik zápfogat illetőleg szintén mutatja.

Ha most példányunk fogsorozatot tekintjük, rögtön szembetűnik, hogy ennél a 2-ik praemolár szembetűnőleg kisebb mint a 3-ik, ez utóbbi megint szintén jóval kisebb mint a 4-ik.

Az Anch. aurelianense és példányunk 2-ik praemolárja azonban egyéb eltéréseket is mutat.

Igy. p. o. a H. v. Meyer által a VII. t. 59, 60. alatt közölt ábrák tisztán mutatnak egy sajátságos gallért, mely a 2-ik praemolár koronája előfelének tetején kezdődvén, a koronafeleket választó külső völgyecske előtt huzódik le az alapdagályhoz.

Ilyféle sajátságos kepződést a Cuvier által (l. c. pl. 67. fig. 3) megismertetett ábra szintén mutat.

Ezen sajátságos gallert állkapcsunk 2-ik praemolárja nem mutatja, az egész mit észlelhetek csak annyi, hogy az említett külső völgyecske torkolatánál a zománcz-szemölcsökön kívül még egy igen kis zománczvonalkát látok jelölve, az említett gallér-féle emelkedésnek talán csiráját jelölvén.

Az Anch. aurelianeuse molárfogai hátulsó részén tudvalevőleg az alapdagály felett szintén képviselve van egy zománczemelkedés, de ez nem csak a valódi molárokon mutatkozik, hanem a praemolárokon is látható.

Példányunknál, mint említettem volt, a praemolárok efféle emelkedést nem mutatnak, ez csakis az első valódi molárnál fejlődik ki.

Az Anch. aurelianense molárjai alapján a zománczdagály erősen van kifejlődve a fogak külső oldalán és szakadatlanul látszik huzódni, valamint meg kell említenem, hogy p. o. a H. v. Meyer által l. c. VIII. fig. 62. alatt megismertetett fogaknál a dagály, bár gyengébben, a fogak sőt belső oldalán is észlelhető.

¹⁾ Ossem. Fossil. 1822. III. Pag. 67. Fig. 3.

Az előttem fekvő állkapocs fogai alapdagályának minőségét az egyes fogak leírásánál említém, s így tudvalevőleg szakadozott alakban tűnik elő a külső oldalon az 5-ik molár dagálya, a fogak belső oldalán pedig dagály épenségesen nem látszik.

Végre azon körülményre akarok utalni, miszerint a Peters ¹⁾ tanár úr által megismertetett, az Anch. aurelianense-nek tulajdonított alsó szemfog példányunk szemfogaitól nagyon is eltérő jelleggel bír.

Mind ezt tekintve, az itt leirt állkapocs az Anchitherium nemtől is elkülönítve tartandó. Ez utóbbi tagjai továbbá, bár újabb időben vannak nyomok, hogy már a durvamész idejében is éltek,²⁾ felterjedésüket mégis csak egy sokkal fiatalabb korban nyerik mint Pávay adatai szerint lerakodtak azon rétegek, melyben a szóban forgó állkapocs találtatott.

Ez volna az, mi ezen állkapocsra vonatkozólag megjegyzendő.

A hasonlatosságokat, melyek ezen állkapocs és egyéb Palaeotherioidák fogazata közt mutatkoznak, az illető helyeken kiemelém, de azt vélem, hogy sikerült kimutatni azt is, miszerint a fennforgó eltérések alapján példányunk a tekintetbe vett nemek egyikékez sem állítható.

Megközelítések, mint láttuk, több irányban történnek, de állítsuk példányunkat a tekintetbe vett nemek bármelyikéhez, hát tulajdonságokat csúsztatnánk az illető nembe, melyek eddig tagjain ismeretlenek.

Miután pedig a mutatkozó eltérések több mint fajbéli jelentőséggel bírnak, nem marad egyéb hátra, mint ezen, fogazata minősége folytán leginkább a Palaeotherioidák csoportjára utaló állkapocsot egy külön nem képviselőjének tekinteni.

Ezen sajátságos, Palaeotherioida jelleggel bíró állkapocsot ennélfogva:

Brachydiastematherium transilvanicum Bkh. & Mát. y. nevezzük el.

Alsó állsontja fogazatára vonatkozó jellemzése röviden összeállítva a következő:

$i_{\frac{3}{3}}$, lapos kúpféle koronával, mely szemölcsös zománcz-dagálylyal van ellátva; $c_{\frac{1}{1}}$, kúpféle koronával, mely szintén szemölcsös erős zománcz-dagálylyal bír; gyökere felette erős, hosszú és egyenes. A foghézag igen rövid; $p_{\frac{4}{4}}$, ezeknek elseje legkisebb, s egy gyökérrel bíró koronája csak egyszerű kúpot mutat, a többi három fokként nagyobbodik s az alap szemölcsös dagálya ez utóbbiak belső oldalán hiányzik. A 3 utolsó praemolár ugyan a valódi Palaeotheriumok illető

¹⁾ Wirbelthiere von Eibiswald, Pag. 20. Taf. III. Fig. 7.

²⁾ Rüttimeyer Eocaen. Säugeth. Pag. 30.

fogainak alakját utánozza, valódi félholdakat azonban kopott koronája felületén csak a 4-ik praemolár mutat; az őt megelőző 2 fogon a czifrázat félholdaknak még nem nevezhető. A 4-ik praemolár hátulsó öble egy választék folytán két részre van felosztva, s erre a csira már a 3-ikpraemoláron is látható; $m(?)\frac{3}{3}$, az 1-ső igazi molárnak belső oldala zománcz-dagályt szintén nem mutat, a hátulsó félhold hátulsó oldala közepén azonban a dagály egy háromszögletes zománcznyelvvel egyesül. Valamenynyi fog koronáján egy vékony czeментféle kéreg maradványai láthatók.

Dr. Pávay Elek ¹⁾ „K o l o z s v á r k ö r n y é k é n e k f ö l d t a n i v i s z o n y a i“ czimű értekezésben azon lerakodást, melyben az általam itt tárgyalt állkapocs szerinte előfordult, az idézett munka 426 lapján közölt táblázatban mint a párisi emelet kezződése alatt fekvőt szerepelteti, s az alsó eocaenbe állítja.

Az idézett lerakodás földtani korát illetőleg saját tapasztalásomon alapuló nézettel nem szolgálhatok, minthogy a vidéket, melyről itten kérdés látni alkalmom soha nem volt, de ha dr. Pávay nézete helyes, akkor az általam tárgyalt állkapocs egy korról bir, mely közelebb áll a Lophiodonták időkorához mint a valódi Palaeotheriumokéhoz, s így az ez utóbbiakkal mutatkozó hasonlatosságok annál nagyobb jelentőséget nyernének.

¹⁾ Magy. k. földt. intézet évkönyve 1. kötet .

J a v í t á s o k.

1. A 92-ik lapon (külön lenyomatnál 10.) a 19-ik sorban felülről **e** helyett **b** olvasandó.

2. A XVII. tábla 1 ábránál a molár sorozat összes hossza azon körülménynél fogva, hogy a 3-ik és 5-ik zápfog hossza e rajzban valamivel rövidebb mint az eredeti példánynál, mintegy 6 m. m. rövidebbnek tűnik elé mint kellene, ennek folytán az említett 2 zápfog hosszúságát, valamint a molár sorozat hosszkiterjedését illetőleg a szövegben adott méretekre, valamint a XVIII-ik tábla 1-ső és 2-ik ábráira utalok.

XVII. tábla.

1. A *Brachydiastematherium transilvanicum* alsó állcsontjának alaprajza.
- 2a. Ezen faj jobb alsó szemfogának ábrája előlről tekintve.
- 2b. Az említett szemfog gyökerének harántmetszete.
3. Az alsó állcsont jobb oldala 3-ik metszőfoga, még pedig:
  - a. a fog koronája előlről.
  - b. „ „ „ jobb oldalt.
  - c. „ „ „ felülről.
  - d. a gyökér töredék oldal nézete.

Valamennyi ábra természetes nagyságban készült, s a tükör használatával rajzoltatott.

XVIII. tábla.

1. A *Brachydiastematherium transilvanicum* alsó állsontjának oldal nézete.
2. Az első öt molár belső oldala.
3. Az 5-ik, vagyis 1-ső igazi molár ábrája, hatulsó oldalát tekintve.
4. Az 5-ik molár ábrája, elő oldalát tekintve.

Valamennyi ábra természetes nagyságban készült, s a tükör használatával rajzoltatott.
